

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΙΔΡΥΓΗΣ: ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΟΣ ΕΚΤΟΣ

ΙΟΥΛΙΟΣ — ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1954

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ουργία, πῶς νὰ δημιουργήσουν οἱ ἠθοποιοί; Οἱ κ. Φωτόπουλος καὶ Ἡλιόπουλος ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι ἠθοποιοὶ τοῦ θίασου περιορίσθηκαν νὰ βάλουν σ' ἐνέργεια τοὺς δοκιμασμένους ἐκφραστικούς τοὺς τρόπους.

ΑΛΚΗΣ ΘΡΥΛΟΣ

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ

Ε. Π. Παπανούτσου: «Γνωσιολογία»

Εἶναι ὁ τρίτος τόμος τῆς συστηματικῆς φιλοσοφίας, μετὰ τὴν «Αἰσθητική» καὶ τὴν «Ἠθική», ἀπὸ 484 σελίδες. Ξαναχτίσιμο μὲ βελτιώσεις, προσθήκες καὶ εὐρύτερη ἀντίληψη τοῦ «Περὶ Ἐπιστήμης», πού ὁ συγγραφέας δημοσίευσεν ἐν 1937. Τὸ πιὸ ὄριμον καὶ τὸ πιὸ τέλει βιβλίον τῆς νέας φιλοσοφικῆς σειρᾶς, ἀπαλλαγμένον ἀπὸ μερικὰς κουραστικὰς ἐπεκτάσεις τῆς «Αἰσθητικῆς» καὶ ἀπὸ τὰ τελευταῖα ἰσως ἰχνη τοῦ ἰδεαλισμοῦ τῆς «Ἠθικῆς». Παρ' ὅλη τὴν δυσκολία τῶν προβλημάτων, πού ἐκθέτονται, διαβάζεται μὲ πραγματικὴ ἀπόλαυση καὶ ἱκανοποίησι ἀπὸ τὸν ὄριμον πνευματικὰ ἀναγνώστη. Οἱ ἀδυναμίαι τοῦ «Περὶ Ἐπιστήμης» ξεπεράσθηκαν καὶ οἱ λύσεις, πού δίνονται ἐν διάφορα ζητήματα, φαίνονται, πῶς δουλεύτηκαν βαθειὰ καὶ ἐκτεταμένον ἀπὸ τὸν ἐντατικὰ σκεπτόμενον συγγραφέα.

Αὐτὸ εἶναι τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τοῦ βιβλίου.

Ἡ προσπάθεια νὰ ἄρῃ τὶς ὑπερβολὰς τῶν δύο παρατάξεων γιὰ τὴν ἀξία καὶ τὴν προτερότητα τοῦ ἀντικειμένου ἢ τοῦ ὑποκειμένου ἐν τῇ ἐρευνᾷ τῆς ἀλήθειας καὶ μιὰ ἀνανεωμένη, ἀρρενωπὴ καὶ παραστατικὴ ἐκφρασι τοῦ πνεύματος αὐτοῦ τῆς διαλεκτικῆς σύνθεσης.

Στὴν πρώτη προσπάθεια ὁ συγγραφέας ἔχει πάντα βοηθὸν καὶ σύμμαχον τὴν πραγματικότητα, πού μὲ τὸ βάρος τῆς δὲν ἀφίνει τὸ μυαλὸ νὰ πάρῃ τὸν δρόμον τῶν ἰδεαλιστῶν, πού τόνισαν ὑπερβολικὰ καὶ βυθομέτησαν τὴν διανοητικὴν ἐνέργειαν ἀμαυρώνοντας ἐταί τὴν σημασίαν τῆς πραγματικότητος. Αὐτὸ εἶναι τὸ κέρδος τῶν χρόνων, πού ἔδωκαν πλατύτερη βάση ἐν τῇ ἀπόψει, ὅσες εἶχαν ἐκτεθῆ ἐν τῇ «Περὶ Ἐπιστήμης». Ὁ ἴδιος ὁ κ. Παπανούτσος ὁμολογεῖ, πῶς ὅσο γίνεται ὄριμότερος ὁ κριτικὸς στοχασμὸς καὶ ὅσο βαθύτερα εἰσδύει κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τῶν προβλημάτων, ἀνακαλύπτει πῶς «ἡ πραγματικότητα εἶναι πιὸ περίπλοκη ἀπ' ὅτι τὴν φαντάζονται συνήθως ἐκεῖνοι, πού δὲν ἔχουν τὴν διάθεσιν, τὸ χρόνον ἢ τὴν ἱκανότητα νὰ τὴν ἐρευνήσουν συστηματικὰ (σελ. 27—38). Καὶ παρὰ τὸ «Ἡ πραγματικότητα δὲν εἶναι οὐδέτερον ὄν, πού πειθῆναι ὑποτάσσεται ἐν τῇ κλαστικῇ δραστηριότητι τοῦ θεωρητικοῦ συνειδήναι... ὥστε τὸ πνεῦμα αὐθαίρετον δὲν εἶναι ὄχι μόνον ἐσωτερικὰ αὐτοπειθαρχεῖται (ἀπαίτησι τῆς μορφῆς), ἀλλὰ καὶ ἐξωτερικὰ περιορίζεται ἀπὸ τὴν ἀντίστασιν τῆς ὕλης» (σελ. 261).

Αὐτὴ ἡ περιοριστικὴ δύναμις τῆς πραγ-

ματικότητος δὲν ἀφίνει τὸν ἰδεαλισμὸν νὰ κἀνῃ ὑπερβολὰς, χωρὶς ὅμως καὶ ἡ ἀξιοποίησις τῆς νὰ κλῖνῃ πρὸς τὸ θρίαμβον τοῦ ρεαλισμοῦ. Ὁ συγγραφέας βλέπει μονομέρεια ἐν τῇ ἀπὸ τῶν δύο ἀπόψει, ὅταν δοῦμε τὶς δύο ἀπόψεις ὡς ἀλληλοσυμπληρώσεις, μποροῦμε νὰ τὶς δικαιολογήσωμε. Ὁ ρεαλισμὸς παραδέχεται, πῶς ἡ πραγματικότητα εἶναι αὐτὴ ὡς ἐστὶν καὶ ἐναντιώνεται ἐν τῇ ὑποκειμένη, πού προσπαθεῖ νὰ τὴν ὑποτάξῃ γνωστικὰ. Ἐχει λοιπὸν δίκιον ἀπὸ τὴν ἀποψη ἐμπειρίας καὶ πράξεως. Ὁ ἰδεαλισμὸς παραδέχεται, πῶς ἡ πραγματικότητα ὑπάρχει μόνον, ἐφόσον γίνεται ἀντικείμενον θεωρήσεως. Ἐχει δίκιον ἀπὸ τὴν ἀποψη θεωρίας (136). Ἐπίσης δὲν ὑπάρχει ἀντινομία, παρὰ ἀλληλοσυμπλήρωσις ἐν τῇ διαμάχῃ ἐμπειρισμοῦ — ὀρθολογισμοῦ. Στὴν ἀρχὴ ὁ ἄνθρωπος κατακτᾷ τὸ περιβάλλον περισσότερον μὲ τὴν αἰσθησιν καὶ τὴν κίνησιν, ἐνῶ ἀργότερον παρουσιάζεται ἡ σκέψις, πού θὰ κατευθύνῃ τὴν ἐμπειρίαν. Γιαντὸ ἡ ἐπιστήμη περιέχει ἐμπειρίαν καὶ σκέψιν (144). Σὲ καθε γνῶσιν ἔχουμε αὐτὸν τὸν συνδυασμὸν. Σκέψις καὶ ἐμπειρία. Πόσο φτωχὴ εἶναι ἡ ἀφηρημένη σκέψις, πόσο στερεῖται ἐν τῇ ζωτικότητι καὶ τὸν παλμὸν, ὅταν λείψουν οἱ μερικὲς περιπτώσεις τῆς ἐμπειρίας μὲ τὴν ἰδιορρυθμίαν, τὴν ποικιλίαν καὶ τὸ σφριγὸς τοὺς!

Τὰ γεγονότα, τὰ φαινόμενα, οἱ μερικὲς περιπτώσεις μὲ τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἀπεραντοσύνην τοὺς ὁδηγοῦν ἐν τῇ ἀκαθόριστον καὶ ἐν τῇ ἀσύλληπτον. Γι αὐτὸ ἔρχεται νὰ τὰ συμπληρώσῃ ἡ νόησις, πού τὰ βάζει ἐν σχήματα καὶ κανόνες.

Πάνω ἐν τῇ ἴδιαν βάσει στηρίζεται ὁ συγγραφέας καὶ τὴν γένεσιν τῶν κατηγοριῶν, πού ἀποτελοῦν τὰ εὐρύτερα πλαίσια τοῦ διανοητικοῦ σχηματισμοῦ. Οἱ κατηγορίαι χώρου - χρόνου, ταυτότητας - ἑτερότητας, αἰτιότητος - σκοπιμότητος σχηματίζονται ἐν τῇ περιόδῃ τῆς ζωῆς μας ἀπὸ τὴν «προβολὴν τῶν βιωμάτων τῆς σωματικῆς μας ὑπόστασις ἀπάνω ἐν τῇ ἐπιπέδῃ τοῦ συνειδήναι» (168—169).

Ἔτσι λοιπὸν δὲν εἶναι μονάχα ἡ νόησις, πού θὰ συλλάβῃ τὴν πραγματικότητα. Εἶναι καὶ ἡ πράξις. Καὶ ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἐπαφὴν μὲ τὰ πράγματα, ὅπου δοκιμάζουμε τὴν προσπάθειάν μας καὶ τὴν ἀντίστασιν τοὺς ἐν τῇ θέλησιν μας, μένει τὸ βίωμα, πού ἀποτελεῖ τὴν βάση τῆς πείρας. Σ' αὐτὸ τὸ βίωμα, πού βγαίνει ἀπὸ τὸν καθημερινὸν ἀγῶνα μας, στηρίζεται ὁ συγγραφέας τὴν πολεμικὴν του ἐναντίαν τὸν ἰδεαλισμὸν, πού, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὶς πρώτας σελίδας τοῦ βιβλίου, φθάνει ἐν τῇ ἀδιέξοδον πολλὰς φορές. Οἱ σελίδες πού ἐκφράζουν τὴν σημασίαν τῆς πράξεως (110—111), εἶναι ἀπὸ τὶς καλλίτερες τοῦ βιβλίου. Ἡ ἱκανοποίησις τοῦ ἀναγνώστη εἶναι ἀπόλυτη.

Ἡ γνωστικὴ κατάκτησις τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς δὲ θὰ μπορούσε νὰ ἀφίση τὴν ἱστορίαν, αὐτὸν τὸν μεγάλον τομέαν τῆς πραγματικότητος μὲ τὴν ἀφθονίαν περιστατικῶν, τὴν ἰδιορρυθμίαν γεγονότων καὶ τὴν ποικιλίαν ἐκφράσεως προσωπικότητων. Καὶ ἐπειδὴ ἀκριβῶς ἐδῶ ἡ πραγματικότητα παρουσιάζεται πιὸ συμπυκνωμένη καὶ πιὸ σπαραγιστή, γιαντὸν περιορίζεται μὲσα ἐν

στενά πλαίσια, πράγμα που ανταποκρίνεται στη διάθεση του έργου, αφιερώνονται 57 σελίδες στα γνωσιολογικά προβλήματα της Ιστορίας. «Τό ίδιο τό αντικείμενο είναι ζεστό και γεμάτο από ζωή και να τό κατακτήση μπορεί όχι ο ποιοσδήποτε, αλλά πάλι εκείνος, που είναι ζεστός και γεμάτος από ζωή» (377).

Αυτή ή πληρότητα ζωής, που οδηγεί τό συγγραφέα με βεβαιότητα σ' όλους τους κύκλους της γνώσης, εκφράζεται και στη γλωσσική διατύπωση αποτελώντας τό δεύτερο χαρακτηριστικό του βιβλίου. Η γλώσσα της έπαιστήμης έχει πεζότητα και λιτότητα, χωρίς απαιτήσεις έκ μέρους μας παραστατικότητας και εικονικής έκφρασης. Αντίθετα τά φιλοσοφικά θέματα επιδέχονται περισσότερο την εικονική διατύπωση, γιατί συγκεντρώνουν όλην την προσπάθεια άνάλυσης και διεύδυσης, που θα επιτρέψουν να παρουσιασθή με μεγαλύτερη επιτυχία και πλούτο ή ούσία τους. Ο κ. Παπανούτσος είχε από τά πρώτα του έργα — «Τριλογία του πνεύματος», «Περί Τέχνης» κ.λ.π. — αυτό τό χάρισμα. Η γλώσσα της «Γνωσιολογίας» έχει περισσότερο άνανεωθή. Τά χρόνια, που μεσολάβησαν, όπλισαν τό συγγραφέα με περισσότερο άρρενωπή και περισσότερο μεστή μα και νεανική έκφραση. Έκτός από τη μεταφορά και μεταπλασμό άρχαίων λέξεων, κατάλληλων να έκφράσουν τά φιλοσοφικά διανοήματα («ιδιαιτερότητα», «πρόβωση», «κατηγορική ροή», «διεργασία» «ιεραρχούμαι» — «θα ιεραρχηθή τό περιεχόμενο της έννοιαι» (213) — «έμβίωση», «έπίζηση»), συναντούμε εικονικές και παραστατικές έκφράσεις: «Οί δογματικές λύσεις... μετακινούν τό κέντρο βάρους... για να ύπερνικήσουν την αντίσταση, που φέρνει άπέναντι στην προτεινόμενη πόλωση ή έστία, που συμπίεζεται» (199) — «Μόνο ένα κλάσμα του είναι χωρεί και μπορεί να ύποβληθή σε διεργασία μέσα στα μεθοδολογικά του πλαίσια, τις κατηγορίες. Τό θεωρητικό όμως ύποκείμενο αισθάνεται την άνάγκη να κάνει τό κλάσμα τουτό όλο και μεγαλύτερο, για να πλησιάση την άνέφικτη άκέραιη μονάδα» (205). Άλλου ή έκφραση παίρνει μορφή προσωποποίησης: «(Η πραγματικότητα) συνεργάζεται σιωπηλά με νεύματα και ύπαινηγμούς και συχνότερα δείχνει την άποδοκιμασία παρά τη συγκατάνευσή της» (262). Άλλου παρομοίωσης: «σβήνουν οί διαχωριστικές γραμμές και στη θέση τους έμφανίζονται αναρίθμητες διαβάσεις και περάσματα που ένώνουν τά γεγονότα τό ένα με τό άλλο, και εκεί, όπου πριν ξεχώριζαν πλαστικά μερικές όλοκάθαρως έξοχές, γραφικά νησάκια άπάνω στην επιφάνεια της ήρεμης θάλασσας, τώρα σά να τραβήχτηκαν τά νερά, ξεσκεπάστηκε ό βυθός...» (349). Η έλληνική φιλοσοφία κλουτίστη με' ένα έξαιρετικό βιβλίο. Όσοι δέν έχουν τον καιρό και τη δύναμη να παρακολουθήσουν τό λαβύρινθο των αντιγνωμιών στα γνωσιοθεωρητικά πεδία, μπορεί να διαβάσουν με έμπιστοσύνη τη «Γνωσιολογία» και θα μείνουν ίκανοποιημένοι από τις λύσεις, που δίνει ό κ. Παπανούτσος στο δύσκολο θέμα του «Μαθηματικού στοιχα-

σμού και της αξίας των για τη γνώση του κόσμου» (286—328), στο πολύ λεπτό της «πίστης και γνώσης» (400—434), καθώς και στα κάπως γνωστότερα για τους πολλούς.

B. ΑΡΧΟΝΤΙΔΗΣ

Κώστα Ουράνη : «Δικοί μας και ξένοι».

Δέν είναι παράξενο άν διαβάσουμε τις μελέτες του τέταρτου αυτού τόμου των «Απάντων» του Κώστα Ουράνη με την ίδια διάθεση που μας έμπνέουν τά ταξιδιωτικά του βιβλία. Ο Ουράνης είναι κι' εδώ, λίγο-πολύ, ένας ταξιδιώτης, που χρησιμοποιεί τά ίδια μέσα για να προσεγγίσει την ψυχή των ποιητών, τά όποια στάθηκαν για αυτόν τόσο έπαρκή για να μπει στην ψυχή των τόπων που έπισκέφθηκε και μας περιέγραψε. Σταματούμε στον όρο αυτόν της «περιγραφής», που μας φαίνεται άναγκαίως προκειμένου να χαρακτηρίσει κανείς την τέχνη του Ουράνη. Άλλά είναι επίσης άπαραίτητο να πλαιύνουμε την έννοιά του, γιατί συνήθως έκφράζει κάτι πολύ περιορισμένο, τυπικό και άπνοο. Η περιγραφή του Ουράνη ζωντανεύει τό αντικείμενο με' έναν τρόπο αντίστροφο, γιατί δίνοντάς μας τά έξωτερικά του γνωρίσματα, άποκαλύπτει την ίδια του την ψυχή. Αυτό, λόγω χάρη, τό μελέτημα για τό πρώτο ταξίδι του Μπάυρον στην Ελλάδα, δέν είναι στο μεγαλύτερο μέρος του ούσιαστικά παρά μια προσωπογραφία πυκνή κι' ένεργητική (ποιά άλλη λέξη να βρούμε για να έκφράσουμε τη ραγδαίωτητα με την όποια συμπυκνώνονται τά επί μέρους στοιχεία) του μεγάλου ποιητή, που από φράση σε φράση συμπληρώνεται με τόση άσφάλεια, ώστε στο τέλος να έχουμε μπροστά μας τον έσωτερικό άνθρωπο, αναγλυφικώτερα παρά ό,τι θα μας τον επέβαλε ή ίδια ή προσωπική του παρουσία. Όστόσο ως μη ξεχνούμε πως τό κύριο θέμα είναι τό τ α ξ ί δ ι του Μπάυρον και πως τό ταξίδι αυτό άποκτά για μας ένα ιδιαίτερο ενδιαφέρον, άκριβώς γιατί έν τώ μεταξύ γνωρίσαμε τον άνθρωπο που τό έκαμε.

Τό άλλο μελέτημα για τό ταξίδι του Σατωμπριάν στην Ελλάδα (ό Σατωμπριάν ήρθε τό 1806 κι' έμεινε είκοσι δύο μέρες, ό Μπάυρον τό 1809 κι' έμεινε έναμυς χρόνο) τύγραψε ό Ουράνης κυρίως για να μας μεταδώσει κάτι από την άπόλαυση που του χάρισε τό περιφημο «Όδοιπορικό από τό Παρίσι στην Ίερουσαλήμ» του μεγάλου αυτού φιλέλληνα και μεγάλου πεζογράφου. Άπόδειξη ότι τό κείμενό του είναι γεμάτο από περιχοπές άληθινά έξαιρετικού ενδιαφέροντος, όπου δε θαυμάζουμε μόνο τό ύφος του Σατωμπριάν και την άκούραστη ρομαντική του διάθεση, που τον έκανε να στέκεται άδιάκοπα έκθαμβος μπροστά στις ιστορικές τοποθεσίες και τά μνημεία της άρχαιότητας, άψηφώντας όλες τις ταλαιπωρίες του πρωτόγονου ταξιδιού. Άλλά δοκιμάζουμε και μια όδυνηρή έκπληξη μπροστά στην εικόνα της άθλιότητας, του ήθικου και πνευματικού ξεπεσμού, που παρουσίαζε τότε ή Ελλάδα,